

mitatum nacturum speret in fine solatium, quem A tantisper advenire desiderat.

« Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod
« parasti ante faciem omnium populorum. » Beati
oculi qui vident quæ Simeon vidit. « Beati qui non
viderunt et crediderunt. » Illud ipsum, inquit, quod
omnibus postmodum gentibus, populis, et linguis,
mente ac fide conspiciendum parasti, spe ac dile-
ctione quærendum prævidisti, ipse desideratum
nunc et carnis et cordis oculis tuum salutare con-
templor.

« Lumen ad revelationem gentium, et gloriam ple-
« bis tuæ Israel. » Lumen quidem utrique populo
salutare Dei, id est, Christus a Deo Patre paratus,

qui tamen gloria magis Israel, cui diu speratur, et
ex quo prænuntiatus advenit. Gentium vero dicitur
esse revelatio, quarum mentis oculos profunda jam
cæcitate demersos, neque ulla spe adventus Domi-
nici erectos ipse visitare pariter revelare atque il-
lustrare dignatus est. Et bene revelatio gentium
Israelis gloriæ præfertur, qui « cum plenitudo gen-
tium introierit, tunc omnis Israel salvus fiet, » quo-
modo et Psalmista cum diceret : « Notum fecit Do-
minus salutare suum ante conspectum gentium re-
velavit justitiam suam (Psal. xcvi), » subjunxit, at-
que ait, « Memor fuit misericordiæ suæ Jacob et ve-
ritatis suæ domui Israel. »

BEATI RABANI MAURI

FULDENSIS ABBATIS ET MOGUNTINI ARCHIEPISCOPI

^a LIBER DE SACRIS ORDINIBUS, SACRAMENTIS DIVINIS,

ET

VESTIMENTIS SACERDOTALIBUS

AD THIOTMARUM.

PRÆFATIO.

RABANUS, SERVUS Christi Jesu, THIOTMARO fratri
salutem. Sicut me rogasti, amande frater, ut ali-
quas quæstiones de sacramentis divinis ac sacris
ordinibus, nec non et de vestimentis sacerdotalibus,
tibi exponendo absolverem, feci quantum potui, et
quid in se mysterii habeant partim interpretando
partimque sensu eas dilucidando explanavi. Et quia
mei cooperatorem in sacro ministerio te elegi, hortor
ut quod pro infirmitate corporis coram multis expo-
nere non possum, tu qui junior ætate et validior es
corpore, illis qui ad sacerdotium ordinati sunt, et
ministerium sacerdotale agere debent, notum facias,
et eis persuadeas, imo jubeas, ut diligenter discant
quod in hoc opusculo conscriptum est, et ad eorum
officium pertinet : quatenus ipsi hoc noverint quod
eos scire convenit, et plebi sibi commissæ intiment
quid illis in Christiana religione credendum, agen-
dum atque tenendum sit, sic utrique, et prælati at-
que subditi salvi fieri possunt, scilicet si legem
Domini intente meditantur, et mandata divina ser-
vare in omnibus contendunt. Ita enim Apostolus
scribens ad discipulum suum in Epistola sua docuit
dicens (I Tim. iv, 14) : « Attende lectioni et exhor-
tationi doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te
est, quæ data est tibi, per prophetiam cum imposi-
tione manus presbyterii, hæc meditare, in his esto,

B ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende
tibi et doctrinæ, insta in illis : hoc enim faciens et
te ipsum salvum facies et eos qui te audiunt. Quod
divina gratia te in mente pura habere et sermone
sano, atque bono opere consummare faciat, quatenus
hic in ejus servitio satis utilis fias, et post hujus vitæ
terminum æterni gaudii in cœlesti regno cum electis
Dei particeps existas.

CAP. I. — *De una Dei Ecclesia catholica.*

(*De Instit. cler. l. i, c. 1.*) Ecclesia ergo Dei ca-
tholica, quæ per totum orbem dilatata diffunditur,
Christi nomine nobilitata glorificatur. Omnis enim
homo qui rectæ fidei existit particeps, et sacro hap-
tismate regeneratur, a Christo Christianus vocatur,
et Dei Patris atque Ecclesiæ matris noscitur esse fi-
lius. Ecclesia Græcum vocabulum est, quod in Lati-
num vertitur *convocatio* sive *conventus*, eo quod
omnes convocat ad se. Catholica autem dicitur, id
est, universalis, quia in toto mundo una est Ecclesia
Christi quæ et sponsa et corpus ejus est.

CAP. II. — *De tribus ordinibus Ecclesiæ.*

(*Ib. c. 2.*) Sunt tamen tres ordines in Ecclesia
conversantium, id est, laicorum, monachorum et
clericorum, quorum primus, id est, laicus, ordo po-
pularis interpretatur. Laos enim Græce, populus
Latine dicitur. Secundus est monachicus, id est

^a Hoc opusculum in multis idem est cum libro de Institutione clericorum, sed epistola præmissa est diversa.

siingulariter conversans, hoc est, a sæculari conversatione remotus. Monas enim Græce singularitas dicitur, et monachus singularis vel solitarius. Tertius est ordo clericalis. Cleros quippè Græce sors, vel hæreditas dicitur. Cleros autem vel clericos hinc appellatos Doctores nostri dicunt, quia Matthias sorte electus est, quem primum ab apostolis legimus ordinatum. Sic et eos quos illis temporibus Ecclesiarum principes ordinabant, sorte legebant. Nam et hæreditas Græce cleronomia appellatur, et hæres cleronomus. Propterea ergo dicti sunt clerici, quia de sorte sunt Domini, vel quia Dominum partem habent, sicut de eis scriptum est, loquente Domino: *Ego hæreditas eorum* (Psal. xxxvi, 18). Unde oportet ut qui Deum hæreditate possident absque ullo impedimento sæculi Deo servire studeant, ut congrue illud Psalmistæ dicere possint: *Dominus pars hæreditatis meæ* (Psal. xv, 5). Iste autem ordo jure præponitur in Ecclesia, quia in sanctis deseruit, et sacramenta populis dispensat. Sicut enim in Veteri Testamento, tribus Levi præ cæteris tribubus peculiariter a Domino electa est, ad serviendum illi per diversa officia in tabernaculo: ita et clericus ordo specialiter modo electus est ad ministrandum Deo in vero Dei tabernaculo quod est Ecclesia præsens, ut serviant ei die ac nocte in templo sancto ejus, ut sint populo in his quæ ad Deum pertinent, ut offerant Deo dona et sacrificia pro sua et pro populi ignorantia, ut judicent inter justum et injustum, et discernant inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum, doceantque populum Dei omnia legitima ejus, et præcepta quæ mandaverat ad eos.

CAP. III. — De tonsura clericorum.

(Ib. c. 3.) Tonsuræ ecclesiasticæ usus a Nazaræis (nisi fallor) exortus est, qui prius crine servato, denuo post vitæ magnæ continentiam devotione completa post radebant et capillos in igne sacrificii ponere jubebantur, scilicet ut perfectionem devotionis suæ Domino consecrarent. Horum exemplis, usus ab apostolis introductus est, ut hi qui in divinis cultibus mancipati Domino consecrantur, quasi Nazaræi, id est, sancti Dei, crine præcisæ innoventur. Hoc quippe Ezechielii prophetæ jubetur, dicente Domino: *Tu, fili hominis, sume tibi gladium acutum et duces per caput tuum et barbam* (Ezech. v, 1), videlicet quia et ipse et sacerdotali genere Deo in ministerio sanctificationis deserviebat. Hoc et Nazaræos illos Priscillam et Aquilam in Actibus apostolorum primos fecisse legimus, Paulum quoque apostolum et quosdam discipulorum Christi, qui in hujusmodi cultu imitandi exstiterunt. Est autem in clericis tonsura signum quoddam quod in [Forte suppl. corpore] figuratur, sed in animo agitur. Scilicet ut hoc signo in religione vitia resecentur, et criminibus carnis nostræ quasi crinibus exuamur, atque inde innovatis sensibus ut comis rudibus enitescamus, *exspoliantes nos*, juxta Apostolum, *veterem hominem cum actibus ejus, et induentes novum qui*

A renovatur in agnitionem Dei (Col. iii, 9), *et quam renovationem in mente oportet fieri, sed in capite demonstrari, ubi ipsa mens noscitur habitare. Quod vero detonso superius capite inferius circuli corona relinquatur, sacerdotium regnumque Ecclesiæ in eis existimo figurari. Thiara enim apud veteres constituebatur in capite sacerdotum, hæc ex bysso confecta rotunda erat quasi sphaera media, et hoc significatur in parte capitis tonsa. Corona autem aurea latitudo est circuli, quæ regum capita cingit, utrumque itaque signum exprimitur in capite clericorum, ut impleatur etiam corporis quadam similitudine, quod scriptum est, Petro apostolo dicente: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium* (I Pet. ii, 9). Quæritur autem cur sicut apud antiquos Nazaræos non ante coma nutritur et sic tonditur: sed qui hæc exquirunt, advertant quid sit inter illud propheticum velamentum et hanc Evangelii revelationem, de qua dicit Apostolus: *Cum transieris ad Christum, aufertur velamen* (II Cor. iii, 16). *Quod autem significabat velamen interpositum inter faciem Moysi et aspectum filiorum Israel, hoc significabat illis temporibus coma sanctorum. Nam et Apostolus comam pro velamento esse dicit. Proinde jam non oportet ut velentur crinibus capita eorum qui Domino consecrantur, sed tantum ut revelentur: quia quod erat occultum in sacramento prophetiæ, jam in Evangelio declaratum est. Sunt quoque quidam doctorum qui asserunt diversas ob causas Petrum apostolum hunc ritum primum sumpsisse, primitus, ut formam et similitudinem Christi in capite gestaret dum pro redemptione nostra crucis patibulum subiturus a nefanda Judæorum gente acutis spinarum aculeis crudeliter coronaretur. Deinde, ut sacerdotes Veteris et Novi Testamenti in tonsura et habitu discernerentur. Postremo ut idem apostolus sui que successores et sequepedes ridiculosum gannaturæ ludibrium in populo Romano portarent, quia et eorum barones et hostes exercitus superatos sub corona vendere solebant. Sed de his quid suscipiat lectoris judicio derelinquimus.**

CAP. IV. — De sacramentis Ecclesiæ.

(Ibid. c. 24.) De sacramentis autem quæ in Ecclesia sunt, oportet primum ut hujus operis sermo exponat atque declaret ritum sacerdotalem: quia per sacerdotes Christi ministerium ecclesiasticum debet ordinari, atque Deo adjuvante perfici. Sunt autem sacramenta, baptismus et chrisma, corpus et sanguis, quæ ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorumdem sacramentorum operatur. Nam a secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur, quæ ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea manens spiritus, eundem sacramentorum latenter operatur effectum. Unde seu per bonos seu per malos ministros intra Ecclesiam Dei dispensentur, nec bonorum meritis dispensatorum amplificatur hæc dona, nec malorum attenuantur: Quia *et*

Que qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus (*I Cor. III, 7*). » Unde et Græce mysterium dicitur quod secretam et reconditam habeat repositionem.

CAP. V. — De baptismatis sacramento.

(*Ibid. c. 25.*) Primum autem sacramentorum est baptismus, quia antequam sancto chrismate ungetur aliquis, ut corporis et sanguinis Christi particeps existat, sacra regeneratione purgari debet, ac deinde ad cætera rite accedere. Baptismus Græce, Latine tinctio interpretatur, quæ non tantum ob hoc quod homo in aquam mergitur tinctio dicitur, sed quia spiritu gratiæ ibi in melius immutatur, et longe aliud quam erat efficitur. Primum homines fœdi eramus deformitate peccatorum, in ipsa tinctione pulchri dealbatione virtutum. Unde et in Canticis canticorum scribitur : « Quæ est ista quæ ascendit quasi dealbata (*Cant. III, 6*). » Cujus mysterium non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est, Patris et Filii et Spiritus sancti cognitione completur, dicente Domino ad apostolos : « Ite, docete omnes gentes baptizantes eas in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (*Matth. xxviii, 19*). » Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum, ita sacramentum confirmat ternarius numerus nominum divinorum. Quod autem per aquam baptismus datur, hæc ratio est : voluit enim Dominus ut res illa invisibilis per congruentiam et profectum incontroctabile et invisibile impenderetur elementum ^a, super quod etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. Nam sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori : ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Sicut aqua purgat exterius corpus, ita latenter ejus mysterio per Spiritum sanctum purificatur et animus, cujus sanctificatio ita est. Invocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de cælis, et medicatis aquis sanctificat eas de semetipso, et accipitur vim purgationis, ut in eis caro et anima delictis inquinata mundetur, utrumque enim baptizando necesse est adhiberi, et baptismi lavacrum, et Spiritus sancti purgatio, quia ait Salvator : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto non potest introire in regnum Dei. » Sed ante baptismum catechizandi debet in hominem prævenire officium, ut fidei primum catechumenus accipiat rudimentum. Nam in Evangelio secundum Matthæum legitur, quod post resurrectionem Dominus apostolis præcepit, ut in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti docerent et baptizarent omnes gentes, id est prius fidem Dei illius insinuarent, et sic credentes in remissionem peccatorum baptizarent. Hinc est quod secundum Marcum idem Dominus legitur præposuisse fidem baptismati cum ita dixit : « Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit : qui vero non crediderit condemnabitur (*Mar. xvi, 6*). » et Joanne

A teste, prius ipse Jesus cæci nati oculos luto ex sputo facto superlinivit, et sic ad aquas Siloe misit, quia prius debet baptizandus fide incarnationis Christi instrui, et sic ad baptismum jam credulus admitti, ut sciat cujus gratiæ in eo est particeps, et cui jam debitor fiat deinceps.

CAP. VI. — De catechumenis.

(*Ib. c. 26.*) Catechumenus autem dicitur pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, nec tamen baptismum recepit. Nam catechumenus Græce, Latine auditor interpretatur, etc., usque ad finem capituli.

CAP. VII. — De catechizandi ordine.

(*Ib. c. 27.*) Catechizandi enim ordo hic est, primum interrogatur paganus si abrenuntiat diabolo, et omnibus damnosus ejus operibus, atque fallacibus, etc., usque ad finem capituli.

CAP. VIII. — Quæ sit interpretatio symboli secundum Latinos.

Igitur symbolum Latine indicium vel signum vel collatio interpretatur, indicium quia per id indicatur fidei integritas, signum quod eo bene retento et intellecto, fideles ab infidelibus discernuntur, collatio, quia in eo apostoli omnem fidei integritatem contulerunt. Quod omnes pari fidei sinceritate corde retinebant, ore confessi sunt, et singuli proprias sententias conferentes, symbolum, id est, totius fidei collationem ediderunt. Discessuri enim ab invicem normam futuræ prædicationis in commune statuerunt, ne localiter ab invicem discedentes diversum aliquid vel dissonum prædicarent. Decentissimum namque et utile erat ut quibus erat anima una et cor unum in Domino, et quos sancti Spiritus afflatus vegetabat, unius etiam fidei confessio exornaret, nec enim dirimi in aliquo vel poterant vel debebant, qui unius fidei vinculo nectebantur. Plerique præterea verbum abbreviatum per Isaiam prophetatum, in Symbolo et oratione Dominica intelligi volunt. In altero enim fidei : in altero precum continetur integritas, ut et in duodecim verbis, duodecim apostolorum doctrina, et in septem petitionibus, omne continueatur quidquid ad præsentis et futuræ vitæ pertinet dispensationem, quamvis etiam totius doctrinæ verbum dici possit abbreviatum, quia quod prius lex et prophetæ continebant in latitudine præceptorum. veniens Dominus pronuntiavit et dixit : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis, et proximum tuum tanquam teipsum. In his mandatis duobus tota lex pendet et prophetæ (*Marc. xii, 30*). » In quo evidenter prophetas et legem duobus his sermonibus breviavit. Hæc de symbolo et nomine ejus dicta sint.

^a Legendum, per congruentiam et profectum incontroctabili et invisibili impenderetur elemento; vel, per congruens et perfectum controctabile et visibile impenderetur elementum. Quod si prior lectio placeat, in

qua quam minimum mutatur, legi fortæ posset pro per, propter, quamvis etiam hoc loco pro propter accipiatur.

CAP. IX. — *De credulitate : quomodo credendum sit in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus natum et passum, et in Spiritum sanctum, Ecclesiam catholicam, et cætera quæ sequuntur in eodem symbolo.*

Cæterum fides quæ in hoc symbolo continetur, ita ab his qui baptizandi sunt intelligi debet, ut credant in Deum Patrem omnipotentem creatorem omnium visibilium et invisibilium, qui solus, quia non est de alio, ideo solus appellatur ingenitus, et in Jesum Christum Filium ejus, per quem omnia facta sunt, verum Deum unigenitum, verumque Dei Filium non factum aut adoptivum sed genitum et unius cum Patre substantiæ, atque ita per omnia æqualem Deo Patri, ut nec tempore nec gradu nec potestate esse possit inferior, tantumque esse illum qui est genitus, quantus ille qui genuit. Credunt etiam eum natum de Spiritu sancto ex Maria semper virgine, id est, ut Spiritu sancto cooperante, verum sibi corpus ex virgine, id est, Dei Filius assumpserit, ut qui erat in divinitate Dei Patris Filius, ipse factus sit in humanitate hominis matris Filius. Credant etiam eum descendisse ultimo tempore pro redemptione mundi a patre, qui nunquam desiit esse cum Patre, et hominem verum factum, ut humanum genus homo liberaret, et ipse quia absque initio æternitatem cum Patre et Spiritu sancto possidet in fine sæculorum perfectum naturæ hominem susceperit, et Verbum caro factum sit assumendo humanitatem, non permutando divinitatem. Credant etiam eum pertulisse passionem et mortem, non in virtute divinitatis, sed infirmitate humanitatis, mortuum vera carnis morte, resurrexisse vera carnis resurrectione, et resurrectione sua spem nobis resurrectionis contulisse, ita duntaxat ut sicut ille tertia die resurrexit vivus a mortuis : ita et nos in fine sæculorum resurgamus in eadem qua nunc vivimus carne. Credant etiam eum in eodem corpore quod de Virgine assumpsit, passionem sustinuit, et resurrexit, ascendisse in cælum et in eodem nunc esse, et ad iudicium venturum esse, et resuscitatis omnibus, dare aliis pro peccatis supplicii æterni sententiam : aliis pro justitiæ meritis æternæ beatitudinis præmium. Credant et in Spiritum sanctum Deum verum ex Patre Filioque procedentem, æqualem per omnia Patri et Filio, voluntate, potestate, æternitate, substantia. Nec esse in hac sancta Trinitate ullos gradus quibus aliquis inferior superiorve dici possit. Credant etiam sanctam Ecclesiam catholicam, id est, universalem : non in sanctam Ecclesiam ut credentes in Trinitate. Credant ejusdem sanctæ Trinitatis domum esse sanctam Ecclesiam, a cujus communione discedentes schismatici et hæretici vocantur, et æterna damnatione puniuntur : in ejus vero communione permanentes et membra Christi esse et remissionem peccatorum percipere, et ad vitam æternam pertinere. Quia ergo parvuli necdum ratione utentes hæc minime capere possunt, oportet ut cum ad intelligibilem ætatem pervenerint doceantur, et fidei sacramentis et confessionis suæ myste-

riis, ut ea et veraciter credant, et diligenti cura custodiant. Confessionem suam plane diximus, quia quamvis illi necdum loqui possint : pro illis et confitentur et loquuntur qui eos de lavacro fontis suscipiant. Nec immerito dignum est ut qui aliorum peccatis obnoxii sunt, aliorum etiam confessione per mysterium baptismatis remissionem originarium percipiant peccatorum.

CAP. X. — *De scrutinio.*

Qui vero illius sunt jam ætatis, ut rationem credulitatis suæ reddere possint, diligenti examine scrutandi sunt, utrum veraciter credant, an alicujus falsitatis in eis macula celetur. Ne dum aut timore aut favore terrenarum potestatum aut acquisitione quarundam rerum ac baptismatis sacramentum ignorantibus ministris Ecclesiæ perveniunt, tradatur sanctum canibus, et margaritæ mittantur inter porcos, et lupi ovina pelle vestiantur. Hanc enim morem Ecclesia servare consuevit, ut per aliquot dierum spatium, hi qui in solemnitate Paschali baptizandi sunt scrutentur, ut instructis et doctis et simplici corde ad fidem veram venientibus vitæ sacramenta impartiantur, quibus ut aptiores inveniantur baptismatis sacramento, et eorum fides probabilior sit, quædam fiunt corporaliter quæ spiritali gustu degustata, mysticum quid et spiritale sapiant.

CAP. XI. — *Quid sit abrenuntiatio.*

De abrenuntiatione autem et quid sit abrenuntiatio, jam dicendum est. Abrenuntiare etenim potest, pro eo quod est spernere, rejicere, contradicere, sive aliud quid, quod hoc verbo in hoc sensu exprimi potest. Quamvis enim illius verbi quod est nuntio, sensus in promptu sit cum sine præpositione profertur, et accepta præpositione interdum a sua significatione non longe recedat, ut est illud : narabo et renuntiabo, interdum vero in alium sensum vertatur, ut est illud : « Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus (Luc. xiv, 33) ; » abrenuntiare tamen semper in eo sensu poni consuevit, quem superius diximus. Abrenuntiare etenim se fatetur Satanæ et omnibus operibus ejus et omnibus pompis ejus, quam abrenuntiationem recte confessio sanctæ Trinitatis sequitur. Et [Fort., al] ubi abundavit peccatum, superabundet gratia, et ubi computruit jugum diaboli a facie unctionis Spiritus sancti, adveniat illius jugum qui dixit : « Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve (Matth. xi, 29). » Satanæ enim, qui et diabolus nuncupatur, a fidelibus abrenuntiat, ut Domino Salvatore liberius serviat, quia juxta ejusdem Domini vocem : « Nemo potest duobus dominis servire (Matth. vi, 24). »

CAP. XII. — *De abrenuntiatione Satanæ et omnibus operibus ejus, atque pompis, vel quæ opera diaboli sint et pompæ.*

Abrenuntiat etiam operibus ejus, quia opera illius contraria sunt operibus Salvatoris. Et quia

ille armis suis, id est vitiis, genus humanum sibi A subject, Dominus armis suis, id est virtutibus, illum debellavit. In illius enim militia, id est in peccatis nostris, servitius permanens accepit mortem: in istius militia, id est virtutibus, accipimus vitam æternam. Septem itaque principalia vitia, quibus diabolus genus humanum infestat, non incongrue opera Satanæ dicere possumus; quibus opponuntur septem principales virtutes, quæ opera sunt procul dubio salutaria, nec minus interea pompis ejus abrenuntiat, quæ utique opera sunt Satanæ, sed eo quasi discerni videntur a cæteris operibus ejus, quia in eis superbia, cujus ille auctor est, et quæ eum deiecit, quodammodo designatur. Pompæ igitur ejus sunt ambitio, arrogantia, vana gloria, et cætera hujusmodi, quæ de fonte superbiæ procedere dignoscuntur. Pompam enim, ambitionem sive jactantiam, et his similia, intelligi debere propheticus sermo demonstrat, cum dicit: « Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samaritæ: optimates capita populorum ingredientes pompaticæ domum Israel (Amos vi, 1). » Sed et Clemens Prudentius disertissimus atque Christianissimus poeta, in hac significatione pompam posuit, in libro Psychomachicæ, ubi ait:

Pompa ostentatrix vani splendoris inani

Exiit nudata populo.

Quamvis ergo omne peccatum superbia dici possit, quia quando quis peccat, Deo, qui peccare prohibuit, contraire videtur, aliud tamen est desidiose, aliud malitiose, aliud scienter, aliud ignoranter, aliud negligenter, aliud arroganter peccare, quolibet C autem modo quis peccet, si pœnitere contemnit, in magnum se superbiæ barathrum immergit, de quo non nisi per confessionem peccatorum suorum et emendationem morum et salutariis pœnitentiæ adminiculum egredi potest. Duobus enim modis homo Deo superbit: cum aut præceptis ejus inobediens existens, ea quæ prohibita sunt committit, aut commissa pœnitere negligit; unde sive hi qui baptizandi sunt, sive nos qui baptismi sacramentum jam percepimus, ante oculos ponere debemus pactum, quod cum Deo in baptisate fit, ubi abrenuntiatur Satanæ et operibus et pompis ejus, quod pactum tunc irritum fit, si aut in fide quis permanendo vitiiis, aut a fide exorbitando idolorum cultibus, aut hæresum erroribus subdatur.

CAP. XIII. — De ordine sacri baptismatis.

Quia igitur constat, pactiones credentium esse duas, unam in qua renuntiat diabolus et pompis ejus, et omnibus operibus ejus, alteram qua se credere confiteatur in Patrem, et Filium, et in Spiritum sanctum, oportet has inconvulsæ mentis intentione teneri, et ut intemeratæ custodiri possint, illius semper adjutorium quærere, qui baptismi sacramentum ad salutem generis humani contulit, ejus mysterium et in Veteri Testamento per Moysen præfiguratum est, cum populus in nube et in mari baptizatus est, et in Novo nobis per mediatorem Dei

et hominum apertissime demonstratum. Ipse enim ait: « quoniam nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non poterit introire in regnum Dei (Joan. iii, 5). » Et Joannes de eo ait: « Ecce baptizo in aqua: medius autem vestrum stat, quem vos nescitis. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne (Joan. i, 26). » Per hoc qui nascimur mundo, renascimur Deo, et qui per peccatum eramus filii iræ, per gratiam efflicimur filii Dei. Hac enim tinctione et hoc lavacro Ecclesia vegetatur, quoniam sicut ex osse dormientis protoplasti mulier ædificata est, ita ex latere Christi in cruce dormientis Ecclesia formata est: « profluxerunt enim ex ejus latere sanguis et aqua: » duo sanctæ Ecclesiæ præcipua sacramenta, ut in altero consecratio, in altero mundatio, eidem tribueretur Ecclesiæ, regeneramur namque ex lavacro, et consecramur ex sanguine. Unde et populus mare Rubrum transiit; quia baptismus Christi sanguine consecratur. Quia ergo elementum aquæ in hoc mundo omnibus elementis purgandi, vivificandi, recreandi gratiæ aptum est, non immerito ei baptismi dignitas confertur, qui [Forte quæ ut referatur ad aquam] et regenerandorum hominum efficaciam cum Spiritu Dei in mundi primordio super id ferretur concipiebat, et purgandorum cum ex latere Christi proflueret, dignitatem capiebat. Per hoc etenim visibile elementum res illa invisibilis signatur, ut sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter ejus mysterio per Spiritum sanctum purificetur et animus. Invocato namque Deo descendit Spiritus sanctus de cœlis, et sanctificatis aquis, tribuit eis vim purgationis. Inde homo ad imaginem reparatus sanctæ Trinitatis, ad quam conditus fuerat, expurgatur, et qui vetus in eas per peccatum primi hominis intraverat, novus ex eis per Christi gratiam egreditur, et Spiritu gratiæ in melius immutatus, longe aliud quam fuerat efficitur, fœdus enim erat deformitate peccatorum, ibi redditur pulcher dealbatione virtutum. Nullatenus itaque baptismi mysterium perfici potest, nisi sub invocatione sanctæ Trinitatis, quia et Dominus ad apostolos dixit: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, et idem Dominus hoc sacramentum firmavit, cum in suo baptisate Pater declaratus est in voce, Filius in corpore, Spiritus sanctus in columbæ ostensione. O præclarum et admirabile sacramentum, quod de filiis iræ, facit filios Dei: de veteribus novos, de fœdis pulchros, in quo et regeneramur et purgamur, et exemplum mortis Christi imitamur. Quomodo ergo hoc exemplum imitemur, dicat Apostolus: « An ignoratis, inquit, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus illi per baptismum in morte, ut quemadmodum resurrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus (Rom. vi, 3). » Morimur ergo peccato, quando abrenuntiamus diabolo, et omnibus quæ ejus sunt. Consepelimur Christo, cum sub invocatione sanctæ

Trinitatis sub trina mersione, in fontem lavacri quasi in quoddam sepulcrum descendimus. Consurgimus Christo, cum exuti omnibus peccatis de fonte quasi de sepulcro egredimur. Sed neque mysterium trium dierum ac noctium quibus in sepulcro Dominus fuisse legitur præteritur, cum invocata sancta Trinitate, quæ utique vera lux est, in fontem descendimus. Lux est enim hic Pater, et in lumine ejus qui est Filius, lumen videmus Spiritum sanctum. Facimus autem non tres noctes: cum tenebrarum et ignorantiae patri, una cum mendacio, quod ex eo natum est, et mendax est sicut et pater ejus, et cum loquitur mendacium de suis propriis loquitur, contradicimus. Sed et tertio loco Spiritum erroris destruimus, qui inspirat pseudoprophetas ut dicant: « Hæc dicit Dominus, » quos Dominus non misit, destruimus enim hæc et conculcamus si consepulti sumus etiam Christo, secundum illud quod ipse dicit: « Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (Luc. x, 19). » Quæ singula ita sunt contraria sanctæ Trinitati, ut nox diei, ut tenebræ luci, ut mendacium veritati. Fons quoque baptismi similitudinem gerit sepulcri Christi, quod novum fuisse legitur: quia quicumque in eo consepeliatur Christo, et ei consurgit secundum eundem Apostolum, in novitate vitæ ambulare debet. Cujus fontis septem gradus: tres in descensu, tres noctes, et tres in ascensu, tres dies significare videntur, de quibus superius dictum est. Septimus vero, qui et quartus, ille est de quo quidam ait: « Et aspectus quarti similis Filio Dei qui fornacem ignis exstinguit, qui est stabilimentum pedum, » fundamentumque. In quo, » juxta Apostolum, « inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Col. ii, 9). » Idecirco autem baptismus non iteratur, quia et Christus non amplius quam semel moritur. Peccata enim quæ post baptismum committuntur, poenitentiae lacrymis, eleemosynis, et cæteris bonorum operum exhibitionibus, non baptismatis iteratione delentur. Dominico interea corpori sepeliendo mundissima lintheamina et aromata adhibentur, quia et is qui Christo consepeliari desiderat, si jam ætas permittit, quamvis mortuus sit per originale peccatum quod adhuc portat, debet tamen bonorum operum exhibitione flagrare, et mundis indui vestibus. De quibus Propheta sacerdotes indui orat, cum dicit: « Sacerdotes tui induantur justitiam (Psal. cxxxi, 9). » Si ergo antequam renascatur et originali peccato purgetur et Christo consepeliatur, et aromatibus debet flagrare, et mundissimis vestibus indui; quanto magis renatus, purgatus, Christo convivificatus, in novitate vitæ ambulans, nova creatura effectus, et odoris flagrantia exuberare, et candidorum vestimentorum clarescere debet nitore. Catechizandi ergo ordine et scrutinio sic ordinabiliter peracto, de baptismatis tinctione et unctione chrismatis jam sermo habendus est.

* Ms., *fundamentum aquæ*; verum illud melius.

A CAP. XIV. — De tinctione baptismi et unctione chrismatis.

(De Instit. cler. l. 1, c. 18.) Post hæc igitur consecratur fons, et ad ipsum baptismum catechumenus accedit, et sic in nomine sanctæ Trinitatis trina submersione baptizatur. Et recte homo qui ad imaginem sanctæ Trinitatis conditus est, per invocationem sanctæ Trinitatis ad eandem renovatur imaginem, et qui tertio gradu peccati, id est, consensu cecidit in mortem, tertio elevatus de fonte, per gratiam resurgat ad vitam. Potest et hæc Trina mersio, triduanam Domini sepulturam significare, sicut supra jam diximus, maxime cum dicat Apostolus: « Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus (Rom. vi, 5), et cætera. Oportet ergo cum invocatione sanctæ Trinitatis sub trina mersione baptismus confici, ut secundum personarum differentiam, mysterium baptismi celebretur, et secundum unitatem substantiæ unum baptismus fiat, unde dicit Apostolus: unus Dominus, una fides, unum baptisma (Eph. iv, 5), et cætera. Postquam enim ascenderit baptizatus de fonte, statim signatur in cerebro a presbytero cum sacro chrismate, sequente simul et oratione, ut regni Christi particeps fiat, et a Christo Christianus possit vocari. Scriptum est et in Evangelio ita: « Baptizatus autem Jesus caelestium ascendit de aqua, et ecce aperti sunt ei caeli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem super se (Matth. iii, 16). » Bene quidem baptismo continuatur chrismatis unctio, quia Spiritus sanctus qui per illud chrisma suæ virtutis admixtione sanctificat credentes; baptizato Jesu statim super illum in columbæ specie descendit: cujus videlicet typum præferebat columba illa quæ in diluvio ad arcam reportavit ramum olivæ virentibus foliis: significans utique quod Spiritus sanctus per chrismatis unctionem in baptismate virorem confert fidelibus caelestis gratiæ. Sed de hoc plenius in sequentibus dicemus. Legimus et in gestis Patrum quod Sylvester Papa in Ecclesia Romana constituit ut sicut potestas et privilegium apud solus episcopum constat, quod sacrum chrisma ipse conficiat, et baptizatum per manus impositionem cum ipso chrismate consignet, propter hæreticam suasionem: ita presbyter eodem chrismate liniat baptizatum levatum ex aqua propter occasionem transitus mortis, quia scriptum est in Apostolo: « Vos autem, fratres, in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. vii, 11), » et cætera. Ac deinde profecto patet quia quicumque non est Christi, regni sui particeps fieri nequit, ideoque necessarium est ut statim succarra-

tur baptizato cum chrismatis unctione, ut Spiritus sancti participationem accipiens, alienus a Christo non existat.

CAP. XV. — *De indumento baptizati et eucharistia.*

(*Ib. c. 29.*) Post baptismum autem traditur Christiano vestis candida designans innocentiam et puritatem Christianam, quam post ablutas, et cætera usque ad finem capituli.

CAP. XVI. — *De impositione manus episcopalis et chrismatis sacramento.*

(*Ibid. c. 30.*) Novissime autem a summo sacerdote per impositionem manus paracletus traditur illi Spiritus sanctus, ut roboretur per Spiritum, etc., usque ad finem capituli.

CAP. XVII. — *De sacramento corporis et sanguinis Domini.*

(*Ibid. c. 31.*) Sed quia de duobus sacramentis, id est, baptismo et chrismate jam quantum nobis Dominus dedit, supra disseruimus, etc., usque ad finem capituli.

CAP. XVIII. — *De officio missæ.*

(*Ibid. c. 32.*) De sacramentis, ut reor, satis superior diximus; nunc de officio missæ quo ipsa sacramenta corporis et sanguinis Christi conficiuntur, etc., usque ad finem capituli.

CAP. XIX. — *De ordine missæ.*

(*Ibid. c. 33.*) Primum autem in celebratione missæ, ad introitum sacerdotis ad altare, antiphona cantatur a clero, ut audiatur sonitus quando ingreditur sanctuarium in conspectu Domini, sicut in veteri testamento per tintinnabulorum sonitum ingressus pontificis innotuit. Bene ergo in ingressu sacerdotis concrepantibus choris auditur modulatio divinæ laudis, ut dominicæ celebrationis mysteria ministrorum pie præcedat consonantia, et corporis et sanguinis Christi venerabile sacramentum antecedit dignæ laudis sacrificium. Namque chorus est multitudo in sacris collecta, et dictus chorus, quod in initio in modum coronæ circum aras starent et ita psallerent, unde et Ecclesiasticus liber scribit stantem sacerdotem ante aram, et in circuitu ejus coronam fratrum. Alii chorum dixerunt a concordia, quæ in charitate et vera pace consistit. Sive de concinentia soni: cum enim unus canit, Græce monadia, latine sicinium dicitur, et cum duo canunt bicinium dicitur. Cum autem multi, chorus vocatur. Antiphona Græce vox reciproca ex duobus scilicet choris alternatim psallentibus dicitur. Introitus namque ab introeundo est dictus. Eo enim cantu ad sanctæ modulationis officia intratur: vel tunc Christianæ religionis congregatio Ecclesiam Dei intrans, ad cæteras officiorum laudes præparat se intenturam. Sicut enim invitatorium dicitur ab invitando cum inchoatur officium nocturnum, et dicitur *venite*: introitum ab introeundo quando initiatur diurnum. Antiphonam autem ad introitum Cælestinus natione Campanus pontifex Romæ constituit, ut

ante sacrificium celebraretur, quod ante non fiebat nisi tantum epistola Pauli recitabatur et sanctum Evangelium. Inde *Kyrie eleison* dicitur, quod ex Græco in Latinum, *Domine, miserere nobis*, interpretatur. Sicet *Christe eleison*, hoc est, *Christe, miserere nobis*. Hymnum vero angelicum, id est *Gloria in excelsis Deo*, tunc angeli cecinerunt quando natus est Dominus, quem etiam Thelesphorus pontifex natione Græcus statuit ut ante sacrificium psalleretur, qui et constituit ut in natali Domini per noctem missæ celebrarentur. Tunc lector legit lectionem canonicam, ut animus auditorum per hanc instructus ad cætera intentior assurgat. Sæpius tamen in missæ officio legitur lectio ex Epistolis D. Pauli. Paulum namque omnibus notum est doctorem gentium esse, et quia a Domino vas electionis fore meruit, idcirco idem dum in corpore maneret ex dogmate quo quasdam epistolas scribendo gentes ad tempus docuit, inde nunc quotidie dum recitatur, omnium mentes fidelium robore firmæ fidei solidat. Post lectionem vero cantor dicit responsorium ut ad compunctionem audientes provocet et lenes animos auditor faciat. Responsorium ergo inde dicitur, quod alio desinente id alter respondeat. Inter responsoria quoque et antiphonas hoc differt, quod in responsoriis unus dicat versum, in antiphonis autem alternant versibus chori. Antiphonas Græci, responsoria vero Itali traduntur primum invenisse. Responsorium enim istud, quidam gradale vocant, eo quod juxta gradus pulpiti cantatur. Post responsorium cantatur *Alleluia*, scilicet ut ad cælestiam mentem populus sublevet, et ad divinam contemplationem erigat. *Alleluia* enim duorum verborum interpretatio est: hoc est laus Dei, et est Hebræum. Ia enim de decem nominibus quibus apud Hebræos Deus vocatur, unum est. Similiter et Amen Hebræum est, quod ad omnem sacerdotis orationem seu benedictionem respondet populus fidelium. Interpretari quoque potest Amen in Latinum vere, sive fideliter, seu, fiat, quia Hieronymo teste, in Psalterio ubi habet, fiat, fiat, in Hebraico legitur Amen amen, hæc duo tamen verba, id est, Amen et Alleluia, nec Græcis, nec Latinis, nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre, vel alia lingua annuntiare. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctiorem tamen auctoritatem, servata est ab apostolis, in suis propriæ linguæ antiquitas. Tantum enim sacra sunt nomina, ut etiam Joannes in Apocalypsi referat Spiritu revelante se vidisse et audisse vocem cælestis exercitus, tanquam vocem aquarum multarum et tonitruorum validorum dicentium Amen et Alleluia, ac per hoc sic oportet in terris utraque dici, sicut in cælo resonant, deinde a diacono cum summa auctoritate in auribus populi recitatur evangelium, ut ipsius ibidem audiatur doctrina ad quem fervet intentio tota, ipsiusque virtus intelligatur per evangelium, cujus tunc corporis et sanguinis sacrosanctum celebratur mysterium. Post hæc oblationes offeruntur a populo, et offertorium cantatur a clero, quod

ex ipsa causa vocabulum sumpsit, quasi offerentium A canticum. Offertoriarum quippe quæ in sacrificiorum honore canantur, Ecclesiasticus liber iudicium est, dum dicit veteres cantare solitos quando victimæ immolabantur, ubi ita legitur: « Porrexit, inquit, manum suam sacerdos in libationem, et libavit de sanguine uvæ, et fudit in velamento altaris odorem divino et excelso Principi. Tunc exclamaverunt filii Aaron in tubis ductilibus, et sonaverunt et auditam fecerunt magnam vocem in memoriam coram Domino (*Eccli. l. 16*). » Non aliter et nunc in sonitu tubæ, id est in vocis prædicatione digne cantum proferimus, nisi ut simul corde et opere laudes Domino declamantes, jubilemus illi in alto, scilicet verum sacrificium celebrantes cujus sanguine salvatus est mundus. Immittiturque super altare corporale, hoc est pallium, quod significat illud lintcum quo corpus Salvatoris involvitur, quod ex lino puro textum esse debet et non ex serico vel purpura, neque ex panno tincto, sicut a Silvestro papa constitutum invenimus. Quia in Evangelio (*Matth. xxvii, 59*) sindone munda involutum esse a Joseph corpus Salvatoris legitur, et sudarium capitis ejus post resurrectionem Domini non cum linteaminibus positum, sed seorsum involutum inveniri. Ponuntur quoque tunc vasa sancta, quod est calix et patena, super altare, quæ quodammodo dominici sepulcri typum habent, quia sicut tunc corpus Christi aromatibus unctum in sepulcro novo per piorum officium condebatur: ita modo in Ecclesia mysticum corpus illius cum unguentis sacræ orationis conditum in vasis sacris ad percipiendum fidelibus per sacerdotum officium administratur. Postea missa cantatur a sacerdote. Primum ergo oratione quæ Super oblata nominatur secrete ab ipso sacerdote expleta, salutatur populum et orat dicens: *Dominus vobiscum*, scilicet ut Deus omnipotens sit cum populo suo, cui ipse populus respondet dicens: *et cum Spiritu tuo*. Responsio hæc populi atque oratio convenienter profertur, hoc est, ut sicut sacerdos oravit quod Dominus esset cum populo, ita et populus orat quod Dominus sit cum spiritu sacerdotis. Cum autem dicit sacerdos *oremus*, rogat omnes orare, ut oratio ejus a Domino exaudiatur. Et quando juxta finem orationis dicit: *Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum*, ad Deum Patrem orat sacerdos, ut per suum Filium qui Dominus noster est æqualiter sicut Pater ipsa oratio perficiatur. Cum dicit: *Qui tecum vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti*, vult populum credere et intelligere quod Filius cum Patre sine initio ac sine fine vivit et regnat Deus, et sicut Pater est Deus, et Filius est Deus, ita et una majestas et una potestas est Spiritus sancti cum Patre et Filio atque una substantia, et in omnibus his tribus unitas Deitatis manet, *per omnia sæcula sæculorum*, id est, ut Filius cum Patre in unitate Spiritus sancti ante omnia sæcula vixit et fuit, ita et in presenti sæculo atque in futuro, ubi justii cum angelis sanctis permanebunt,

et injusti cum diabolis cruciabantur. Credatur æqualiter vivere cum Patre et Spiritu sancto et nullo sine concludi. Sequitur *Amen*, quod respondens populus concludit antedictam orationem. *Amen* ergo, ut supra diximus, confirmatio orationis est, a populo prolata, et in Latina lingua interpretatur fiat. Ipsum hic ita sonat, quasi omnes dicant ut ita fiat sicut sacerdos oravit. Dehinc dicit sacerdos: *Sursum corda*. Admonet utique populum ut sursum, id est, supra semetipsum ad Dominum omnipotentem omnes corda levant et fideliter orent quod de sursum eis veniat auxilium a Deo cœlesti, a quo creati sunt. Cui respondet populus: *habemus ad Dominum*, id est, ut sicut sacerdos jussit eos sursum corda tenere, sic se habere profitentur. Tunc sacerdos hortatur plebem ut gratias agat conditori suo dicens: *Gratias agamus Domino Deo nostro*. Cui respondens populus dicit: *Dignum et justum est*. Quia justa et digna ratio est Deo gratias omnes referre, quia ab ipso omnia bona suscepimus, imq̄ suscepturi sumus si in fide recta et bonis operibus usque in finem perseveraverimus. Post hæc ergo sic incipit sacerdos præfationem dicens: *Vere dignum et justum et æquum et salutare*. Confirmat enim professionem populi et dicit quod vere dignum est et justum Deo gratias pro omnibus referre, et quod æquum est, hoc est, rectum et salutare, id est, salute plenum, ut ei gratias referamus, qui nobis salutem dedit æternam. *Nos tibi*, inquit, *semper et ubique gratias agere*. Conversus enim sacerdos ad Dominum post professionem populi quasi ad præsentem loquitur, quia in præsentia Domini semper nos sumus et ipse videt cogitationes nostras, hoc est, omni tempore et in omni loco. Moxque ipsam orationem ad Deum Patrem sermonem convertendo, sic explet dicens: *Domine, sancte Pater, omnipotens æterne Deus per Christum Dominum nostrum*. Dominum eum vocat qui dominator est omnium, et sub ejus dominatione universa consistunt. *Sanctus*: quia sanctus est et per quem omnia sanctificantur, quia ipse omnia sancta et bona creavit, pater Græcè dicitur, et Latine genitor: quia ipse genuit Filium sine ulla coinquinatione seu corruptione. *Pater*, latine a patrandò dicitur: hoc est, a perpetrando, quod est, a perficiendo vel adjuvando, quia ipse perfecit omnia, quæ facta sunt, et adjuvit omnia quæ adjuvata sunt, et voluit nos fieri filios suos adoptivos per sanctificationem qua ille sanctificavit nos. *Omnipotens*: quia omnia potest, ideo omnipotens dicitur, quia non est impossibile apud Deum omne verbum. *Æterne Deus*: hoc interest inter æternum et perpetuum et temporale: æternum est, quod initium non habuit, nec finem habebit, sed semper fuit et est et erit. Perpetuum est quod esse cœpit et finem non habebit, temporale est, quod initium habuit et finem habebit; et ideo hic dicitur *æterne Deus*, quia solus Deus æternus est, nec cœpit esse nec desinit esse, sed est semper. Deus a diligendo dicitur, quia omnia diligit, et gubernat quæ creavit, et aliter, Deus

a divinitate dictus est, quia divinus est, et omnia scit, et omnia disponit, prout vult. *Per Christum Dominum nostrum.* Christus Græce, unctus dicitur latine, hic est Christus qui ante omnia initia a Patre inenarrabiliter est genitus, et postea in tempore quo placuit ej, Spiritus sanctus venit in Mariam virginem, unxitque unctione divina uterum ejus, unde conceptus est de Spiritu sancto, et natus est de Maria virgine. Nam et in veteri testamento sacerdotes et reges ungebantur; et ideo christi dicebantur, quia uncti erant unctione temporali. Iste Christus per quem Patri gratias agimus, æternaliter Christus est, et cum Patre æternus Deus est, et per ipsum redempti sumus, et ipse Dominus noster est, quia dominatur nobis. *Per quem majestatem tuam laudant angeli:* per ipsum Christum per quem nos gratias agimus Patri, Majestatem Patris laudant angeli, quia ipse æqualis est Patri in divinitate. *Majestas* dicitur quasi major potestas; quia major est potestas Dei quam hominum, Dei majestatem per Christum laudant angeli, quia Christus simul cum Patre creavit angelos. Angelus enim Græce, Latine nuntius interpretatur. Angelus, nomen est officii, non naturæ qui nuntiant (*sic*). Sed naturaliter spiritus sunt. *Adorant dominationes:* majestatem Dei Patris, per Filium laudant et adorant dominationes. *Dominationes* unus ordo dicitur de novem ordinibus angelorum, nam decem fuerunt ordines angelorum, sed decimus ordo cecidit, et versus est, per superbiam in diabolus. Novem autem manserunt in sanctitate sua. Hæc sunt nomina eorum: angeli, archangeli, virtutes, principatus, potestates, throni, dominationes, cherubin, seraphin. Istorum duorum ordinum nomina non sunt latina. Cherubin enim plenitudo scientiæ interpretatur, seraphin incendium dicitur; cætera nomina supradictorum ordinum Latina sunt, nisi angelorum et archangelorum. Nam angeli nuntii, archangeli vero excelsi nuntii dicuntur. Gregorius papa Romanus in homilia sua quam super lectionem evangelicam fecit, ubi ita legitur: « Erant appropinquantes ad Jesum publicani et peccatores ut audirent illum (*Luc. xv, 1*), plenissime de prædictis ordinibus exposuit. Nos vero ad propositum redeamus. *Tremunt potestates.* De supradictis ordinibus dicit. Non ideo dicit, quod supradicti ordines corporales sint, sed nostro more dicit, quia nos tremere ac timere ante dominos nostros solemus, sed ideo dicit tremere ac timere, ut nos intelligamus omnia cælestia, terrestria et infernalina ante conspectum divini majestatis tremere ac timere. *Cæli cælorumque virtutes.* Ipsi cæli jussioni divini obediunt, quia se ostendere serenos vel nebulosos non habent potestatem. Cælorum virtutes sunt supradicti ordines angelorum. Sicut Gregorius in homilia sua super lectionem evangelicam, ubi ita scriptum est: « Erunt signa in sole et luna et stellis (*Luc. xxi, 25*), » testatur. *Ac beata Seraphin.* De Seraphin namque supra dictum est. *Sociæ exultatione concelebrant.* Omnes prædicti ordines

A majestatem Dei Patris per Christum juncta exultatione æqualiter concelebrant. *Cum quibus et nostras voces ut admitti jubeas deprecamur.* Cum quibus: hæc est supplicatio nostra, ut ipse cælestis Pater per Christum Filium suum, per quem nos ei gratias de omnibus agimus, dignetur admittere voces nostras, et jungere vocibus prædictorum ordinum angelorum. *Supplici confessione dicentes:* hoc est, humili confessione. Quid humiliter confiteri, quam nosmetipsos æterno Patri per Filium æternum commendare, et de nostra conscientia vel bonitate nihil præsumere, et juxta voces angelicas eum semper sanctum essentialiter credere et prædicare dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus.* Joannes evangelista in Apocalypsis libro scripsit se vidisse « ante thronum Dei et agni viginti quatuor seniores, et quatuor animalia astantia et incessanter dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, » etc. (*Apoc. iv, 4.*) Ideo enim tribus vicibus sanctus dicitur, ut significaretur Pater sanctus, Filius sanctus, Spiritus Patris et Filii sanctus. Sed quamvis tripliciter dicatur sanctus, non tamen dicitur plurali numero sancti: sed singulari numero sanctus, ut una sanctitas in his tribus personis et una æternitas intelligatur. *Dominus Deus Sabaoth.* *Sabaoth* a multis interpretari solet *omnipotens*, a multis vero *exercituum*. Ut ipse sit Dominus Deus, et ipse omnes exercitus angelorum atque hominum disponat. *Pleni sunt cæli et terra gloria tua:* hoc est, ut ejus gloria cæli ac terra gubernentur, et qui in cælo sunt et in terra glorificent nomen sanctum ejus. *Hosanna in excelsis.* Quod modo dicitur nunc corrupte *Osanna*, ante dicebatur *Osanna*: *Osi* interjectio est laudantis, sine causa, magnificantis, *anna*, salvifica: sed corrupte dicitur *Osanna*, et intelligi potest *salvifica*, vel *salvum fac*. *In excelsis*, id est, in altis. *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Quando Christus venit ad Hierusalem et descendit de monte Oliveti, tunc filii Israel clamaverunt dicentes: « *Benedictus qui venit in nomine Domini* (*Joan. ii, 13*). » Sed quid significavit ille Christi adventus in Hierusalem, nisi futuram resurrectionem, quando venturus erit judicare vivos et mortuos, et apparuerit nobis in eadem carne, qua pro nobis passus est. Et tunc « in nomine Domini Jesu omne genuflectetur cælestium, terrestrium et infernorum (*Philip. ii, 10*), » et cætera, quæ apostolis dixit. Post hymnum angelicum quem concordi voce totus clerus simul cantat, sequitur oratio per quam sacramentum corporis et sanguinis Domini conficitur, quæ sic inchoat. *Te igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, supplices rogamus et petimus uti accepta habeas et benedicas hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata.* Loquitur ergo ad Deum Patrem omnipotentem, clementissimum eum appellans, quia misericordissimus et piissimus est. Clemens quippe dicitur, quasi clara mens, sive abundans, et ideo eum appellat

clementissimum, hoc est, clarissima mente, quia ipse clarissimus est mente et misericordissimus corde, et hoc quod dicimus eum misericordem, non debemus corporaliter intelligere, quod membris corporeis vel corde aut mente sit compositus sicut homo, sed ideo clementem eum et misericordem clamamus, quia ille naturaliter pius et misericors, paratus est semper ad nos salvandos, si ad eum toto corde, recta fide et bonis operibus convertimur. *Per Jesum Christum Filium tuum.* *Jesus* Græce, Latine salvator sive salutaris dicitur. Salvator, eo quod salvat populum suum a peccatis eorum. Ideo salvat a peccatis, quia potestatem habet dimittendi peccata, sicut ipse dixit: « Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (*Matth. ix, 6*). » Salutaris ideo dicitur, quia salutem nobis dedit, ut si præcepta ejus servamus, vitam æternam capere valeamus. *Filium tuum Dominum nostrum*, Filium suum unigenitum dicit, quia ipse est unigenitus ex substantia Patris. Nos autem filii adoptivi sumus per ipsum, qui unigenitus est a Patre procedens Patri coæternus, et ideo per eum Patrem postulare debemus, humiliter dicentes: *Supplices rogamus et petimus*, supplices, id est, humiles, « uti accepta habeas et benedicas, » uti, id est, ut accipias et benedicas, « hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata. » Dona sunt, quæ voluntarie dantur; munera sunt quæ pro aliquo munere vel mercede offeruntur, sicut nos offerimus Deo ut peccata nostra dimittantur. Sacrificia sunt quæ etiam cum orationibus consecrantur. Illibata, id est immaculata, et ab omni livore malitiæ aliena. Tunc sancta sunt dona et sacrificia illibata, quando absque scandalorum maculis sunt offerata [oblata], et justo labore sunt acquisita. Non ut multi errant, qui dicunt illibata esse non dedicata: lege septem collationes Patrum, et in secunda collatione Theonæ, in nono capite, invenies quæ sunt illibata. « In primis quæ tibi offerimus pro Ecclesia tua sancta catholica, quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris toto orbe terrarum, una cum famulo tuo papa nostro et antistite nostro. » In primis, inquit, quæ tibi offerimus, quia soli Deo hæc oblatio offerenda est, et pro quibus offerenda sit indicat, hoc est imprimis offerri debent pro Ecclesia sancta catholica. Ecclesia Græce, Latine congregatio dicitur, catholica, universalis dicitur: quia universi qui in Domino credunt, in una debent esse congregatione. « Quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris toto orbe terrarum. » Pro hac offerimus imprimis, ut supradictam congregationem tuam per totum orbem terrarum pacificatam et adunatam custodire digneris, « una cum famulo tuo illo: » hoc est, simul cum illo qui sedem apostoli Petri tenet, quia Ecclesia in qua Petrus princeps apostolorum sedet, caput est omnium Ecclesiarum catholicarum, ideo quia Petro dixit Christus: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, » et cetera. (*Matth. xvi,*

18.) Et propter hanc sententiam debemus omnes pro eo orare qui eidem præest Ecclesiæ. « Et antistite nostro: » hoc est, pro episcopo nostro, in cujus parochia sumus; pro ipso orare debemus, quia ipse est pastor Ecclesiæ et prædicator noster. *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum et omnium circumstantium.* Sacerdos ante oravit pro apostolico et episcopo suo; si episcopus missam celebrat, pro antistite nostro dicere non debet, quia ipse antistes est. Si presbyter missam celebrat, ille debet dicere pro antistite nostro. Jam oratum est pro senioribus, postea orandum est pro populo quando sacerdos dicit: *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum;* deprecatur Deum Patrem ut memorare dignetur omnium ad officium missæ sive masculorum sive feminarum advenientium. Et quod dicit *circumstantium*, ipsi sunt masculi et feminae qui circumstant. Jam sacerdos oravit pro omnibus qui ad audiendam missam venerunt. Tunc demum orat pro his qui oblationes suas afferunt. *Qui tibi offerunt hoc sacrificium laudi.* Sacrificium dicit laudis, quod pro laude Dei imprimis offerunt, et postea addit: *Pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis suæ tibi reddunt vota sua, æterno Deo vivo et vero.* Ideo offerunt, quia vivo et vero Deo omnium fides circumstantium et et non offerentium cognita est et nota devotio; omnes reddunt vota sua, vota dicuntur quæ volentes promittuntur, quia volenter et libenter Deo votare et reddere debemus. *Communicantes et memoriam venerantes, imprimis gloriosæ semper virginis Mariæ genitricis Dei, et Domini nostri Jesu Christi.* Sed et beatorum apostolorum ac martyrum tuorum. Communicare se dicit, hoc est communionem cum illis habere, memoriamque ipsorum venerari, hoc est, in memoria eos honorabiliter venerari, scilicet quod sancta Maria virgo per adventum Spiritus sancti genitrix facta est Filii Dei Domini nostri Jesu Christi, qui Deus et homo est, per quem Patrem supplicamus et fide sana communicando firmiter credimus, quod Spiritu sancto veniente, Filius Dei natus est ex ea, nec tamen virginitas ejus est violata. « Sed et beatorum apostolorum, ac martyrum tuorum. » Apostolus namque dicitur in nostra lingua missus, martyr interpretatur testis, apostoli ideo dicuntur, quia a Christo missi sunt. Martyres vero, quia testes sunt, quod Christus passus est pro ipsis et omnibus in se rite credentibus, ipsique pro Christo; hoc est, in confessione nominis ejus. *Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ quarumus, Domine, ut placatus accipias.* Sacerdos oblationem suam atque cunctorum qui Domino famulantur, id est, serviunt commendat ut Domino placeant, et ipse illis propitius fiat. « Diesque nostros in tua pace disponat, atque ab æterna damnatione nos eripiat, et in electorum suorum grege jubeat nos numerari, per Christum Dominum nostrum. » Pro eo

ergo quod sacerdos offert, populus debet orare, ut A sacerdos exaudiat. Atque omnium nostrorum dies in pace disponantur, sicque ab æterna damnatione eripiamur. De qua Dominus noster in fine mundi dicturus erit impiis : « Ite, maledicti, in ignem æternum, etc. (*Math.* xxv, 41). » Et ad illum gregem electorum suorum per angelos sanctos numerari mereamur, cui dicturus erit : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi (*Ibid.*, v. 34). » Sequitur : « Quam oblationem, tu Deus, in omnibus quæsumus benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris, ut nobis corpus et sanguis fiat dilectissimi Filii tui Domini nostri Jesu Christi, » et cætera. Supplicat sacerdos ut illam oblationem quam ipse pro se offert et pro populo, omnipotens Pater dignetur accipere benedictam; et habere ascriptam, hoc est assignatam, ut sibi placeat. Ratam, hoc est, judicatam, ut dignam illam iudicet in conspectu suo offerri. Rationabilem, id est, justa ratione plenam facere dignetur, quia tunc illi est acceptabilis, si recte credentes pro justa ratione offerimus. Justum est postulare ut illam oblationem, quam nos rationabiliter offerimus, Pater omnipotens sanctificando sibi acceptabilem faciat, *Ut nobis corpus et sanguis fiat dilectissimi Filii tui Domini nostri Jesu Christi.* Quia Patri dilectus est Filius, sicut ipse Pater testatus est de cælo dicens : « Hic est Filius meus dilectus, » et cætera. « Nos utique eum diligere debemus, quia ipse prior dilexit nos, et passus est pro nobis. » — « Qui pridie quam pateretur accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas, elevatis oculis in cælum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, tibi gratias agens benedixit, fregit, dedit discipulis suis dicens : Accipite et manducate ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum. Simili modo posteaquam cœnatum est, accipiens et hunc præclarum calcem in sanctas ac venerabiles manus suas, item tibi gratias agens benedixit, dedit discipulis suis dicens, accipite et bibite ex hoc omnes : Hic est enim calix sanguinis mei novi et æterni Testamenti mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem omnium peccatorum. Hæc quotiescunque feceritis in mei memoriam facietis. » Quod intermisimus : « qui pridie quam pateretur, » hoc est, pridie quam ipse passus est pro nobis, voluit tradere discipulis suis corporis sui mysterium, ut illi traderent nobis. Quis unquam crederet, quod panis in carnem potuisset converti ; vel vinum in sanguinem, nisi ipse Salvator diceret, qui panem et vinum creavit, et omnia ex nihilo fecit ? facilius est aliquid ex aliquo facere, quam omnia ex nihilo creare. Ipse Salvator voluit corpus humanum suscipere, et hominem Deo jungere, ut unus fieret mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Ipseque voluit per nos panem et vinum offerri sibi et ab ipso divinitus consecrari, et fidelem populum credere verum esse mysterium quod ipse tradidit discipulis suis dicens : « Accipite

et manducate ex eo omnes. » Similiter et de calice dixit : *Accipite et bibite ex hoc omnes.* Et quando oculos ad cælum levavit et Patri gratias egit, nos in hoc docuit, quod nos Patrem semper supplicare debemus, ut ille tam magnum sacramentum per manus nostras perficere dignetur. Et cum diceret, *hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis,* jussit nos illius passionis quam pro nobis sustinuit sedulo memores esse, et maxime eo tempore, quando hoc sacramentum celebramus, ejusque misericordiæ atque bonitati nos commendamus. *Unde et memores sumus, Domine, nos tui servi, sed et plebs tua sancta, Christi Filii tui Domini Dei nostri.* Hoc se sacerdos fecisse profiteretur quod sibi a Domino imperatum est. Ideo enim ipsi sacerdotes filii Dei Domini videlicet Jesu Christi fideliter memores esse debent, quia ipsi missam celebrant, et sacrificium offerunt Christi exemplo instructi ; et scire debent quid celebrant, quia stulta postulatio est si postulat quis quod nescit. Plebs sancta ideo simul meminisse debet, quia Christus non solum pro sacerdotibus passus est, sed et pro plebe ; sancta ideo dicitur, quia fide ac baptismo Christi percepto sanctificata est. Modo indicat quid meminisse debent, id est, tam beatæ passionis, necnon et ab inferis resurrectionis, sed et in cælos gloriose ascensionis, Christi quidem Filii Dei. Passionis videlicet ejus memores esse debemus, quia pati dignatus est pro nobis. Resurrectionis ejus ab inferis, quia animæ justæ ab inferis per resurrectionem ejus liberatæ sunt. Gloriosæque similiter ascensionis ejus memores esse debemus ; quia corpus humanum quod assumpserat junctum divinitati, sine ullius adjutorio propria majestate portavit in cælum. Ideo diximus sine ullius adjutorio, ut intelligatur non hominum nec angelorum, nec ullius creaturæ vehiculo ascendisse in cælum, sed a Patris majestate elevatus est, de quo ipse dixit in Evangelio : « Ego et Pater unum sumus. » — « Offerimus præclaræ majestati tuæ de tuis donis ac datis, hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ. O Domine, omnium memores supra dictarum bonitatum tuarum offerimus tuæ majestati hostiam puram, » hoc est corde puro, quia purum est corpus tuum, quod de hoc pane fieri credimus. *Hostiam sanctam,* quia tu sanctificasti corpus tuum quando hominem in Deum assumpsisti, et nunc sanctifica hunc panem ut corpus tuum fiat. *Hostiam immaculatam,* quia tu sine macula peccati passus es pro nobis. *Panem sanctum vitæ æternæ,* quia panis vivus es, qui de cælo descendisti, et corpus tuum in hoc pane a te sanctificato nos accipere voluisti, et per calicem passionis tuæ nos sanguinem tuum sumere voluisti. Tu sanctifica hanc hostiam, ut nobis corpus tuum et sanguis tuus fiat. « Supra quæ propitio ac sereno vultu respicere digneris. » Hoc deprecamur ut, Pater sancte, super dona a nobis offerata [*Fortè oblata*] pio et blando

vultu et claro digneris respicere, et accepta habere, sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui justi Abel, et sacrificium patriarchæ nostri Abrahamæ, et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. » Accepta habuit Dominus munera Abel, quia quidquid optimum invenit, Domino obtulit. Et nos justa munera et munda Deo, mundo corde offerre debemus. Abraham filio suo non pepercit, sed obediens jussioni Domini offerre eum voluit, Melchisedech primus sacerdos Domino panem et vinum obtulit, et ideo scriptum est in Psalmo : « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (Psal. cix, 4) : » quia sicut Melchisedech panem et vinum, ita et Christus in passione sua corpus et sanguinem obtulit Deo Patri pro nobis. Et in pane et vino passionis suæ mysterium nos imitari voluit, quando discipulis suis dans panem ac calicem dixit : « Hoc est corpus meum : et hic est calix sanguinis mei. » (Matth. xxvi, 26.) Et nos supplicare debemus ut sicut supradictorum patrum accepta Deo fuerunt munera, ita fiant et nostra. « Supplices te rogamus, omnipotens Deus, jube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum in conspectu divinæ majestatis tuæ. » Humiliter ergo postulamus ut munera nostra super hoc altare quod videri potest oblata, Pater jubeat cœlestis per manus sancti angeli sui perferri in illud altum altare quod est ante divinam majestatem suam, quod oculis nostris videre non possumus, quia corporale non est sed spiritale. Et sicut nos divinam majestatem Patris investigare non possumus, ita nec ea quæ in conspectu ejus sunt debemus investigare, sed potius credere, et ut quotquot ex hac altaris participatione sacrosanctum Filii tui corpus et sanguinem sumpserimus, omni benedictione cœlesti et gratia repleamur per Christum Dominum nostrum. » Orare quidem debemus Patrem cœlestem, ut omnes qui ex ipsius altaris participatione supra quod nos offerimus Deo Patri in commemoratione Filii sui Domini Dei nostri Jesu Christi, corpus et sanguinem prædicti Filii Dei sumpserimus, omnem benedictionem cœlestem accipere mereamur per ipsum Christum Dominum nostrum. « Nobis quoque peccatoribus famulis tuis de multitudine miserationum tuarum sperantibus partem aliquam et societatem donare digneris cum tuis sanctis apostolis et martyribus vel omnibus sanctis. » Te quoque, clementissime, poscimus ut peccata nostra non aspicias, sed secundum largitatem bonitatis tuæ gaudia æterna nobis tribuere digneris et participationem gaudii in æterna lætitia cum omnibus sanctis tuis perpetualiter conferre. « Intra quorum nos consortium, non æstimator meriti, sed veniæ quæsumus largitor admitte. » Hoc rogamus, ut ipse qui dixit : *In quacunque die peccator conversus fuerit et penitentiam egerit, omnia peccata ejus in oblivione erunt coram me*, non retributionem peccatorum æstimet, sed ipse sit veniæ largitor, et intra sanctorum societatem nos

mittat. « Per Christum Dominum nostrum. Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis et præstas nobis. » Hoc videlicet precamur ut per ipsum Christum Filium tuum unigenitum, per quem omnia bona creata sunt sanctificata et vivificata, hæc sacramenta benedicas, et nobis ad remedium sempiternum accipiendam præbeas. « Per quem et cum quo et in quo est tibi Deo Patri omnipotenti, in unitate Spiritus sancti, omnis honor et gloria, per omnia sæcula sæculorum, amen. » Post hæc ergo adorationem Dominicam proferendam, sacerdos incitat populum ita dicens : *Præceptis salutaribus moniti et divina institutione formati, audemus dicere. Christi enim præcepta salute sunt plena, quia ipse est salus æterna, cujus admonitione et jussione atque institutione divina formati ausi sumus preces Deo omnipotenti offerre, juxta exemplar quod ipse Salvator discipulos suos docuit in oratione Deo placita habere, et Patrem omnipotentem pro nobis suppliciter interpellare. Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomen tuum, Adveniat regnum tuum, Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos a malo. In his ergo septem petitionibus poscimus Deum patrem, ut nobis ea quæ salubria sunt conferat, et ea quæ noxia sunt procul a nobis repellat. Cujus petitionis expositionem juxta sanctorum doctorum sensum breviter hic adnotare curamus. Pater, inquit, noster qui es in cælis, Christus dixit ad discipulos suos post resurrectionem suam: Ascendo ad Patrem meum et ad Patrem vestrum. Aliter enim dixit Patrem suum, aliter Patrem nostrum: Patrem quippe suam, quia ipse proprius est Filius Patris ex substantia Patris ante omnia tempora genitus, ipsi Patri cœternus. Pater noster quoque est ideo quia nos creavit in tempore, ut nos filii ejus essemus adoptivi et hæreditatem cœlestem Patris nostri cœlestis possidere sine fine possemus, operibus ante implendo quod in perceptione fidei nos facturos prius spopondimus. Cælum a cælando dicitur, eo quod cœlat divina secreta. Aliter cælum a celsitudine dicitur, eo quod altius est rebus terrenis. Nos autem ideo dicimus: Pater noster qui es in cælis, ut nos credere ostendamus in patrem cœlestem, et sicut filii devoti patris sui præcepta cupiunt implere, ita et nos ipsius mandata perficere, et ad cælum semper tendere desideremus. Sanctificetur nomen tuum. Hoc est, ut nos digni simus nomen sanctum ejus tenere in cordibus nostris: ut sicut angeli sancti qui in cælo sunt sciunt et intelligunt sanctitatem nominis sui, ita et nos qui in terra sumus, ipso adjuvante sanctitatem nominis ejus mereamur cognoscere, quatenus sicut in cælo, ita et in terra sit nomen ejus sanctificatum. Adveniat regnum tuum: hoc est, ut nos regnum ejus et potentiam ejus mereamur cognoscere, et ut jam*

propter peccata nostra diabolus non regnet super A nos; sed ipsius regnum adveniat, sicut in Evangelio scriptum est: *Regnum Dei intra vos est. — Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*: hoc est, ut ejus voluntatem sicut illi, qui in cælo sunt, faciunt, ita et nos, qui in terra sumus, faciamus. Terra a terendo dicitur, eo quod pedibus teritur. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Panis apud Græcos in nostra lingua omnis interpretatur, et nos oramus ut omnipotens Pater omnem victum spiritalem ac carnalem nobis largire dignetur omni tempore. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Nihil enim injuste facit, qui sibi debenti debitam requirit: sed si omnipotens Deus a nobis omnia debita requirit, nullus sine debito invenietur, et ideo debemus debitoribus nostris debita dimittere, ut nobis omnipotens nostra dimittat, quia ipse dixit: « Si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris; nec Pater vester cælestis remittet vobis peccata vestra (*Math. xviii, 35*). » Et alibi: « Auferuntur, inquit, de regno ejus omnia scandala (*Math. xiii, 41*). » Et iterum: *Sacrificium non recipitur si cum scandalo offertur*, sed ante altare dimitti jubetur usque dum reconcilietur fratri suo, et tunc offerri mundo corde. *Et ne nos inducas in tentationem*; hoc est, ne intremus in illam tentationem in qua diabolus nos tentat, et ei non consentiamus, sed Dominus ipse nos defendat, ne inducamur in tentationem diabolicam; quod si nos Deus dimittit, statim introducimur in laqueum diaboli; et ideo postulamus ut ipse nos liberet a malo, hoc est ab omni impugnatione diaboli. *Libera nos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis præteritis, præsentibus et futuris*: hoc in hac prece postulat, ut ipse nos ab omnibus malis liberet, qui nos bonos et mundos creavit, in quo nullum est malum. Præterita sunt, quæ jam ante peccantes commisimus, et ideo flagella sustinemus. Præsentia sunt quæ quotidie committimus, futura sunt quæ adhuc diabolo saadente advenire possunt. Et ideo oramus ut ab omnibus liberemur, quia ante conspectum Dei nulla sunt præterita nec futura? sed omnia sunt præsentia. « Intercedente pro nobis beata et gloriosa semper virgine Dei genitrice Maria et beatis apostolis tuis Petro et Paulo atque Andrea. » Invocamus nobis in adjutorium Dei genitricem, quæ virgo fuit ante partum, virgo in partu, virgo post partum, et beati apostoli, qui nobis hæc mysteria celebranda tradiderunt, ut intercedant pro nobis, quia nos ipsi digni non sumus de præteritis ac præsentibus veniam promereri, necnon de futuris cautelam, nisi nobis eorum oratione donetur. Jam oravimus ut liberemur a malis, nunc oramus, ut prædictis sanctis intervenientibus ipse donet pacem. « Da propitius pacem in diebus nostris, » qui potens es a malo nos liberare, pacem nobis da a malis hominibus, ne patiamur flagella eorum. « Ut ope misericordiæ tuæ adjuti; » hoc est, ut Dei adjutorio adjuti: « a peccato

simus semper liberi, et ab omni perturbatione securi, » hoc est, ut peccatis nostris dimissis, in præsentem sæculo non perturbemur iterum peccantes, nec in die judicii æternam patiamur perturbationem. « Per Dominum nostrum. » Per ipsum ergo filium Dei patris omnipotentis, si ad vitam æternam pervenire desideraverimus, regni cælestis nobis aditus adipiscendus est, quia sine ipso hic prospere, et in futura vita feliciter cum sanctis angelis ejus regnare nequaquam poterimus; quia ipse est initium et perfectio totius boni, « qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. » Tunc sacerdos pacem populo postulans dicit: *Pax Domini sit semper vobiscum*. Christus enim est pax æterna, qui nos reconciliavit Patri per B passionem suam, ne propter peccatum primi hominis in inferno teneremur; hic orat sacerdos ut illa pax cum populo permaneat, et omnes concordet faciat, ut pacifice cum Christo mereamur in cælo regnare. Et ideo tunc faciamus pacem antequam corpus et sanguinem Domini sumamus, ut cum concordia corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi in corpora nostra suscipiamus, quia sine concordia digni non sumus sanctam communionem accipere, quia munera nostra si discordiam habemus cum proximis nostris, antequam reconciliemur, a Deo non recipiuntur. Tunc orat clericus cautando: *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, miserere nobis*. Agnus dicitur propter innocentiam, quia nulli hominum nec bestiarum nocet, sed occisorem suum C post occisionem suam refecit; ita et Christus nullum læsit, sicut apostolus dixit: « Quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (*I Petr. ii, 22*). » Sed post passionem suam, conversos persecutores suos multos per sanctam communionem corporis et sanguinis sui refecit et credentes fecit. Ipse tulit peccata mundi, quando remissionem peccatorum nobis dedit, quia ante passionem ejus justi et peccatores in infernum descenderunt. Et in Veteri Testamento remissionem peccatorum nusquam legimus, Christus vero per pœnitentiam, non solum veniam peccatorum, sed etiam gaudium nobis promisit angelicum, dicens: « Gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente (*Luc. xv, 7*). Ipsum Christum, qui est Agnus Dei innocens qui passus est pro salute mundi, petimus ut misereatur nostri dicentes: *Miserere nobis*. Nam agnus in Veteri Testamento pro peccatis populi offerebatur, et in Novo Testamento Christus semetipsum obtulit Deo Patri, ut genus humanum per passionem suam liberaret a peccato. Et ideo Agnus Dei tunc canitur, quando corpus et sanguis Domini percipitur, ut omnes credamus quia ipsius Agni corpus et sanguis tunc sumitur, qui peccata mundi tulit moriendo. Et vitam æternam nobis donavit resurgendo. Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patre in unitate Spiritus sancti vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum, amen. Et post missam finitam, dicit diaconus ad populum:

Ite, missa est. Diaconus Græce, minister Latine dicitur. Ille nuntiat populo quod finitæ sunt preces; quia nullus ante exire debet ecclesiam, quam expl-

^a Cætera capita in ms. codice Fuldensi desiderantur, fortassis consulto prætermissa, quod iisdem verbis (uti ex titulis apparet) repererentur capita libri

A tum ministerium nuntiatum fuerit a ministro, et omnes respondeant: *Deo gratias*^a.

primi de institutione clericorum a quarto usque ad vicesimum tertium inclusive.

BEATI RABANI MAURI

FULDENSIS ABBATIS ET MOGUNTINI ARCHIEPISCOPI

DE ECCLESIASTICA DISCIPLINA

LIBRI TRES ^a

AD REGINEALDUM EPISCOPUM.

PRÆFATIO.

Quadam die dum quietus ab omni mundano negotio in cellula mea sederem, et lectioni divinarum litterarum operam darem, venit mihi in mentem recordatio boni studii tui, sancte Christi sacerdos, quod habes in doctrina gregis tibi divinitus commissi qualiter extrapositos et in paganico errore adhuc conversantes ad fidem Christi percipiendam invitares, et quomodo in Ecclesiam per baptismum et confessionem veræ fidei jam introductos doctrina et exhortatione catholica corroborares, ut quod professi sunt ore, exercerent in bona operatione, qualiterque deviantes per prævaricationes diversas disciplina evangelica coereret, et in statum pristinum per pœnitentiam restituere certares. Hæc quidem omnia in animo meo pensans, cogitavi aliquod opusculum conficere, et tuo nomini illud dicare, ubi juxta auctoritatem sanctorum Scripturarum et doctrinam catholicorum Patrum invenire posses qualis debeat esse convocatio adhuc foris positurum ad percipiendam fidem Christi, qualisque fieri accessus post perceptam jam fidem ad accipiendam sacri baptismatis regenerationem, et sacramentorum divinorum sanctificationem, scireque doctrinæ sacræ rationem, et conservare veraciter Christianam religionem. Unde primum doctorem ipsum de officio suo et eruditione instituens, consequenter de instruendis rudibus in fide Christi sermonem facere statui. Deinde quomodo oporteat per prædicationis officium jam convocatos catechumenos facere et baptisate Christi abluere, sacramentisque divinis confirmare, et in fidei veritate corroborare; post hæc quoque, quomodo ipsos Christianos catholico dogmate erudire atque ecclesiastica disciplina corrigere, in militiaque Christi constitutos qualiter eos cum virtutibus contra vitia pugnare, et usque ad

B finem vitæ in studio bonæ conversationis perseverare conveniat, prout Dominus donaverit pandere curabimus. Nosti enim optime quod Paulus apostolus cum ad Timotheum scriberet, qualiter eum admonuerit et instruxerit debere in Ecclesia Dei conversari, qui inter alia ita ait (*I Tim. iv, 12*): *Præcipe hæc et doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio, attende lectioni, et exhortationi et doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manus presbyteri. Hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi et doctrinæ, insista in illis. Hec enim faciens et teipsum salvum facies et eos qui te audiunt. Et alibi (*II Tim. ii, 1*): *Tu ergo, inquit, fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu; et quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus qui idonei sunt et alios docere. Labora sicut bonus miles in Christo Jesu.* Et rursus (*I Tim. v, 22*): *Magnus, ait, cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi.* Et sic de singulis ordinibus eum instituturus, quomodo presbyteros atque diaconos cæterosque gradus ordinare deberet, singulasque personas atque ætates, necnon et sexus, docere atque erudire pleniter instruxit. Unde necesse est ut eos quos ad divinum officium promovere concupiscis, diligenter doceas atque cum disciplina erudias, ut scient qualiter divini verbi ministri fieri debeant, et quid eos scire et habere conveniat, ut cum ordinati fuerint et sacris ordinibus sublimati, magis populo Dei prosint quam noceant.*

^a In duobus prioribus libris sunt aliquot capita quæ cum libris de institutione clericorum conveniunt, ut suo loco notatur.